

Eindeloos ouderschap

Zorgen voor je kinderen houdt nooit meer op

Herman Vuijsje en Anneke Groen

Alle illustraties: Gabriël Kousbroek
Ontwerp omslag: Suzan Beijer
Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6298 424 0
e-ISBN 978 90 4853 484 5 (pdf)
e-ISBN 978 90 4853 485 2 (ePub)
NUR 740

Uitgeverij AUP is een imprint van Amsterdam University Press.

© H. Vuijsje, A.G.W. Groen / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2017

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

1	Onze lieve ouders van altijdurende bijstand	7
2	Hoe het moederlied van toon veranderde	19
3	Wie pakt papa's penthouse?	33
4	Eindeloos ouderschap: vraag en aanbod	43
5	Mogen ouders iets terugverwachten?	61
6	Slikken, zwijgen en schenken	79
7	'Zeg eens netjes dank-u-wel'	91
8	Grootouders van nu	107
9	Cherchez la femme	131
10	De terugkeer van de verloren zoon	137
	Geïnterviewde deskundigen	149
	Verantwoording	153

rk

1 Onze lieve ouders van altijddurende bijstand

Er wordt wel beweerd dat we tegenwoordig alles in economische termen zien. Dat we het vermogen zijn kwijtgeraakt om in iets anders te geloven dan ons directe eigenbelang. Is dat waar? Hebben we inderdaad een punt gezet achter onbaatzuchtigheid en begaanheid met andere mensen? Of is de hoeveelheid naastenliefde die we te vergeven hebben even groot gebleven, maar alleen anders verdeeld?

Daar lijkt het op. Na het sneuvelen van de ‘grote verhalen’ van godsdienst en ideologie koesteren we één goed als onaantastbaar. Al onze zorgzaamheid, al onze opofferingszin hebben we daarin geïnvesteerd: onze kinderen. Wie ook maar een vinger dreigt uit te steken naar een kind, roept een oudtestamentische volkswede over zich af. Onze kinderen zijn ons heilig – heiliger dan ooit. Nooit waren ouders zo bezorgd en toegewijd als het om hun kinderen gaat.

Over de oorzaken daarvan valt een boek te schrijven, en dat hebben we gedaan. Eén ding staat daarbij in elk geval vast: al die ouderlijke zorg en bezorgdheid komt niet voort uit economische motieven. Vroeger ‘investeerde’ je in je kinderen, omdat ze je enige oudedagsvoorziening waren. Nu is het vaak andersom: bejaarde ouders geven hun kinderen geld.

Direct eigenbelang is daar niet mee gemoeid. Doorslaggevend lijkt een andere maatschappelijke ontwikkeling: de band tussen ouder en kind is langzamerhand de enige die niet tijdelijk en inwisselbaar is. Volgens de Pools-Britse socioloog Zygmunt Bauman leven we in een *liquid society*: in de moderne samenleving is alles ‘vloeibaar’ geworden. Betrekkingen tussen mensen die vroeger in vaste en voorspelbare patronen waren gevat, veranderen in tijdelijke verbintenissen, een soort flexcontracten, die zonder veel poespas kunnen worden opgezegd.

De hele wereld begint een beetje te lijken op het feestje waar we niet naar onze gesprekspartner kijken, maar naar de deur: komt daar misschien een nóg leuker iemand binnen? Op datingsites swipen we er onbarmhartig op los, één snelle blik

is voldoende – genoeg anderen in de aanbieding. Ook betrekkingen met familieleden hangen tegenwoordig af van keuzes en voorkeuren. Partners en echtgenoten worden steeds vaker ingewisseld.

De band tussen ouder en kind is de enige die deze vloedgolf weerstaat. ‘Dan zoek je maar een andere mama’, zeggen moeders tegen kinderen die niet willen luisteren. Omdat ze weten dat dat niet kan, je hebt maar één mama. ‘Ouders zijn onuitwisbaar’, zegt familietherapeut Else-Marie van den Eerenbeemt, een van de deskundigen met wie we voor dit boek zijn gaan praten. ‘Voor je kind ga je door het vuur, voor niemand anders.’

Natuurlijk kun je deze relatie ook wel in verband brengen met belangen. ‘Eigen familievolk eerst’, via je kinderen zwiep je je genen de wereld in. Maar veel ouders zullen het gevoelsmatig eens zijn met filosoof Alain de Botton, die de liefde voor je kind de beste vorm van liefde noemt die er bestaat: ‘Het is liefde die niets terugvraagt. Ik denk dat je van kinderen een beter mens wordt of kan worden: je leert geduld te hebben, je leert te vergeven.’

Bezorgde ouders

Ook als ze al ouder zijn, blijven onze kinderen ons heilig. Zolang dat nodig is, kunnen ze rekenen op onze bescherming en hulp. Ook nadat ze de deur uit zijn, blijven de contacten goed en intensief.

Tachtig procent van de kinderen en negentig procent van de ouders vindt dat ze ‘goed’ of ‘zeer goed’ contact met elkaar hebben, blijkt uit het NKPS, een langlopend onderzoek naar familierelaties in Nederland waaruit we voor dit boek dankbaar hebben geput. Meer dan de helft van de ouder-kindrelaties is ‘harmonieus’: er is veel contact en er wordt veel praktische, emotionele en financiële hulp uitgewisseld. Zeventien procent is ‘plichtmatig’: ook oké, maar met minder hulp. Het resterende kwart is afstandelijk, ambivalent of – in minder dan één op de

tien gevallen – ‘conflictueus’. In andere westerse landen, zoals de Verenigde Staten, worden soortgelijke resultaten gevonden.

Het aantal contacten is hiermee in overeenstemming. Ruim driekwart van de mensen met een levende ouder ziet die minstens eenmaal per maand, ongeveer de helft zelfs wekelijks. Met het ouder worden neemt de bezoekfrequentie wel af, maar niet veel. Als je telefoon en digitale communicatie meerekent, heeft zeker driekwart wekelijks contact.

Gunstig is dat de afstanden in ons land klein zijn. Driekwart van de ouders woont minder dan twintig kilometer verwijderd van hun kinderen. De gemiddelde reistijd is een half uur. Een enorm verschil met vroeger. ‘Toen ik ging studeren, raakte mijn vader een zoon kwijt’, zegt socioloog Wout Ultee (65).

Wel neemt de gemiddelde afstand toe. Steeds meer mensen verhuizen naar steden en de cijfers laten zien: hoe stedelijker je woonplaats, hoe verder je van je ouders af woont. Ook de stijging van het opleidingsniveau zorgt voor grotere afstanden: hoger opgeleiden wonen gemiddeld drie keer zo ver van hun ouders als laagopgeleiden. Daardoor, en doordat zij zich minder gelegen laten liggen aan traditionele familieverplichtingen, hebben hoogopgeleiden minder contacten met hun ouders. Mensen met een universitaire opleiding zien hun ouders half zo vaak als laagopgeleiden.

Neemt het aantal ouder-kindcontacten dus af? Dat zou je verwachten, als je in aanmerking neemt dat de verstedelijking blijft toenemen en het gemiddelde onderwijsniveau blijft stijgen. Toch zijn er geen cijfers die daarop duiden. Hoe valt dat te verklaren? Dat is een van de vragen die we in dit boek willen beantwoorden.

Maar daaraan gaat nog een andere vraag vooraf: waarom ligt het aantal contacten eigenlijk zo hoog? Is het een uiting van zorgzaamheid van de volwassen kinderen jegens hun bejaarde ouders? Volgens deskundigen die we interviewden, is het eerder andersom. ‘Ik ben echt verbaasd hoeveel contact er is’, zegt socioloog Ali de Regt, die veel heeft geschreven over familierelaties.

‘Vroeger was je veel eerder onafhankelijker van je ouders. Jongeren blijven tegenwoordig langer kind.’

Annette Heffels, psychotherapeut en evenals Ali de Regt een ‘babyboomer’, ziet dezelfde ontwikkeling: ‘Kinderen vragen van hun ouders veel meer aan zorg, aandacht en oplossingen dan wij vroeger deden. Er is een soort verwachting van onvoorwaardelijke aandacht en liefde, en dat je alles laat vallen op het moment dat ze problemen hebben. Dat is bijzonder, want dat is heel anders dan wij het hadden. Bij problemen zou ik niet naar m’n moeder zijn gegaan.’

De 34-jarige filosoof Jelle van Baardewijk kijkt naar de generatie van zijn ouders en zegt: ‘We noemen ze niet papa en mama, maar Roos en Bas, maar feitelijk betalen ze vaak mee aan de hypotheek, komen ze eens in de week oppassen en bel je ze op als je relatie onder druk staat. Je gaat met ze op vakantie, ze betalen de wintersport. Ik bel ze ook bij belangrijke beslissingen. Mijn vrienden ook. Omgekeerd doen mijn ouders dat ook. We benoemen het niet zo, maar er is een warme, hechte familierelatie. Ik vind dat prettig.’

Onze eigen ervaringen sluiten hierbij aan. Allebei geboren in 1946, hadden we net als de jongvolwassenen van nu een goed contact met onze ouders. Maar dat contact voltrok zich letterlijk en figuurlijk op een veel grotere afstand dan nu. Na het voltooien van onze opleiding wilden we vooral op onszelf staan. Financiële of andere hulp van onze ouders vroegen we niet en boden zij ook niet aan. Samen op vakantie? Natúúrlijk niet, stel je voor dat je vrienden je met pappie en mammie zouden zien! Intieme problemen bespreken was al helemaal ondenkbaar, daar zouden die ouwelui toch niks van snappen?

Maar nu! Allebei ouder en grootouder geworden, staan we versted van het verschil met vroeger. Wij kennen elkaar al lang, vertellen elkaar zo nu en dan over onze kinderen en kleinkinderen, en realiseerden ons gaandeweg dat er opmerkelijke overeenkomsten zijn in die verhalen. De kinderen zijn al lang de deur uit, maar nemen een belangrijke plaats in ons leven in. We zijn, zoals Gerard Reve in 1988 al in een boektitel profeteerde, ‘Bezorgde ouders’. Als

er problemen zijn, springen we in. Als er geldtekort is, vullen we aan. We helpen bij het vinden van huisvesting. We beluisteren persoonlijke kwesties. En de kleinkinderen komen niet, zoals wij vroeger, af en toe eens 'logeren', maar hebben een eigen kamer bij oma en opa. We fungeren zo vaak als oppas dat ze zich soms vergissen en per ongeluk 'papa' of 'mama' tegen ons zeggen.

En we zijn aan dat alles zo gewend dat we het doodnormaal vinden. Pas in de gesprekken met elkaar, en daarna met vrienden en kennissen van onze leeftijd, realiseerden we ons dat het niet gaat om een toevallige ervaring van ons tweeën, maar om een verandering in een breder maatschappelijk patroon. Dat was voor ons de doorslaggevende prikkel om dit boek te schrijven: meer te begrijpen van deze nieuwe verhouding tussen ouders en volwassen kinderen. Is er inderdaad sprake van een trend waarbij ouders gemiddeld langer en intensiever betrokken blijven bij het leven van hun jongvolwassen kinderen? Hoe moeten we die altijddurende ouderlijke bijstand dan verklaren? Wat zijn de maatschappelijke gevolgen? En is het een tijdelijk verschijnsel of een uiting van een meer structurele, langdurige ontwikkeling?

We besloten deze vragen voor te leggen aan een reeks 'ervaringsdeskundigen', zowel ouders als kinderen. Erg systematisch zijn we daarbij niet te werk gegaan. We spraken met zo veel mogelijk kennissen, kennissen van kennissen en kinderen van kennissen. Aangezien we allebei goed opgeleide stadsbewoners zijn, levert dat geen dwarsdoorsnede van de Nederlandse bevolking op. Het is mogelijk dat de ontwikkelingen en problemen die we signaleren, in mindere mate kenmerkend zijn voor plattelandsbewoners en mensen met een lagere opleiding. Daar staat dan weer tegenover dat steeds meer mensen in steden wonen en het gemiddelde opleidingsniveau blijft stijgen. Als er in het door ons verzamelde materiaal een 'afwijking' zit, is dat dus een afwijking die verwijst naar de toekomst.

Dat onze verkenning waarschijnlijk geen volledig representatief beeld heeft opgeleverd, hebben we verder zo goed mogelijk proberen op te vangen door ons licht op te steken bij sociologen,

psychologen en therapeuten die zich met familiekwes- ties bezighouden. En natuurlijk hebben we ons verdiept in de onderzoe- ksliteratuur op dit gebied. Voor zover aanwezig dan, want er wordt veel onderzoek gedaan naar de zorg die bejaarde ouders van hun volwassen kinderen krijgen, maar over de omgekeerde hulprelatie weten we nog weinig. Geen wonder: vroeger had je nauwelijks vitale en welvarende ouderen die tot dat soort hulp in staat waren; pas de laatste tijd groeit hun aantal snel. De inmiddels jongbejaarde babyboomers en hun jongvolwassen kinderen vormen de eerste generaties die met deze verandering te maken krijgen. Zij zijn pioniers, die in deze overgangperiode hun eigen weg moeten zoeken.

Een bijeenkomst die de mist in ging

Begin 2016 beschreven we onze ervaringen in een drieluik in weekblad *De Groene Amsterdammer*. We constateerden dat er inderdaad sprake is van een nieuwe maatschappelijke ontwik- keling. Natuurlijk zijn er talloze families waar dit soort kwesties niet of in mindere mate speelt, maar wel is er over het geheel genomen een duidelijke verandering zichtbaar ten opzichte van vorige generaties. We beschreven ook hoe achter die vele ouder- kindcontacten behalve gelukkige en harmonische familierelaties twijfel en onzekerheid kunnen schuilgaan. Misschien was dat altijd al zo, maar we kregen de indruk dat recente ontwikkelin- gen de kans daarop hebben vergroot.

Op 10 maart 2016 organiseerden we een avond over het onderwerp in SPUI25, het academisch-culturele podium in de Amsterdamse binnenstad. We hadden inmiddels besloten er een boek over te schrijven en dit leek ons een mooie manier om onze ideeën bloot te stellen aan suggesties en kritiek. De zaal zat meer dan vol, met leeftijdgenoten en ook een aantal 'kinderen'. Toch wilde de discussie maar niet op gang komen.

Waarvoor? Welnu, dat we het niet konden laten het onderwerp verder te onderzoeken, kwam niet alleen door het frappante

verschil met onze eigen jonge jaren. In de gesprekken met vrienden en kennissen stak vaak een ander aspect de kop op, een aspect dat op het eerste gezicht haaks staat op die gunstige cijfers over harmonieuze familieverhoudingen. Want die verhoudingen zijn niet alleen goed – ze móéten dat ook zijn.

Kinderen zijn leuk, en kleinkinderen nog leuker. Je kinderen helpen is fijn en vanzelfsprekend. Dat heilige domein van ouder- en kinderliefde moet mooi en glanzend ogen. Het mag niet onderworpen zijn aan het soort alledaags gepruts dat in andere menselijke relaties een rol speelt. En ouders geven al helemaal niet gauw toe dat het tussen hen en hun kinderen niet helemaal snor zit. Dat is ook een belangrijke kanttekening die moet worden gemaakt bij die florissante contact- en waarderingcijfers die bij enquêtes uit de bus komen. ‘Het is mogelijk dat sociaal wenselijke antwoorden daarbij een verhullende rol spelen’, zegt socioloog Matthijs Kalmijn. ‘En dat er selectieve non-respons optreedt: dat mensen bij wie die relaties er minder goed voor staan, zich onttrekken aan onderzoek.’ In sociologische termen betekent dit dat zowel bij de betrouwbaarheid als de geldigheid van deze onderzoeksresultaten vraagtekens te plaatsen zijn.

Verloopt het werkelijk allemaal zo rimpelloos? Wat zijn de verwachtingen die over en weer worden gekoesterd? In hoeverre worden die uitgesproken? En waargemaakt? Mag er een grens zijn aan wat ouders en kinderen voor elkaar overhebben? Kunnen ouders worden overbelast en ‘overvraagd’? En is het echt zo dat niets mag worden terugverwacht? Het zijn gevoelige en intieme vragen, die mensen hoogstens met vertrouwde vrienden aanroeren.

Spanningen met je kinderen zijn gênant. Juist omdat die kinderen tegenwoordig zo ongelofelijk belangrijk zijn – niet, zoals vroeger, om economische en materiële redenen, maar als lakmoesproef van geslaagd ouderschap. Moeilijkheden gelden al gauw als een soort mislukking: is er iets mis met onze kinderen? Met onszelf?

Dat hadden we al zo ongeveer opgeschreven in onze artikelen-serie in *De Groene*, maar bij het organiseren van de bijeenkomst

in SPUI25 hadden we daar eventjes niet aan gedacht. Gevolg was dat in die hele volle zaal niemand zijn mond dorst open te doen om te vertellen over spanningen en vragen die samenhangen met die toegenomen duur en intensiteit van hulp- en zorgrelaties.

Eén bezoeker trok de stoute schoenen aan en vroeg met zo veel woorden: dit is een avond over bezorgde ouders, wie is hier bezorgd over de relatie met zijn kinderen? Geen enkele vingering omhoog, terwijl wij een aantal van de aanwezigen kenden en wisten dat ze niet alleen bezorgd waren over die relatie, maar ook ongerust of regelrecht wanhopig.

Dat werd trouwens wel duidelijk na afloop. Terwijl verderop de glazen werden gevuld, vormde zich om ons heen een kring. Achter elkaar kwamen ouders op ons af. Met verhalen en vragen over spanningen en smeulende conflicten. Allemaal mensen die hadden gehoopt dat ánderen hun zegje daarover zouden doen. Maar die anderen dachten hetzelfde. Het was een onbedoelde en onverwachte bevestiging van de stelling in onze artikelenserie: dat de verhoudingen tussen ouders en jongvolwassen kinderen in beweging zijn op een manier die nog moeilijk bespreekbaar is.

Later vernamen we soortgelijke ervaringen in en om een uitzending van het programma *Hollandse Zaken* van Omroep MAX, die ook aan dit onderwerp was gewijd. 'Nooit meer uit de kinderen' was het thema en een van de bejaarde ouders in de studio vertelde dat 'heel veel niet durfden te komen omdat ze dan in zo'n uitzending zouden moeten zeggen: het valt me te zwaar.' Presentator Cees Grimbergen bevestigde dat de redactie bij deze aflevering met nogal wat 'afhakers' te maken kreeg. 'Een deel van de mensen benoemt dit niet graag. Het leeft breed maar speelt latent, het moet nog uitkristalliseren in de relatie ouders-kinderen, ook omdat het onder andere over geld gaat.'

Ook bij het voeren van de gesprekken voor dit boek merkten wij hoe gevoelig dit onderwerp ligt. Voor veel van onze gesprekspartners was dit de eerste keer dat ze er openhartig over spraken. De meesten waren daartoe alleen bereid als ze niet herkenbaar zouden zijn, een verlangen dat wij uiteraard

hebben gerespecteerd. Om dezelfde reden hebben we onze eigen kinderen en kleinkinderen slechts sporadisch genoemd: zij kunnen uit de aard der zaak niet anoniem worden opgevoerd.

Opzet van dit boek

We beginnen dit boek in het volgende hoofdstuk met een terugblik op onze eigen jonge jaren: de ouder-kindverhouding waarmee wij zelf opgroeiden, de veranderingen in de jaren zestig en zeventig, het wegvallen van vastomlijnde verwachtingen over en weer, en de daaruit resulterende ambivalenties toen het beroep op intensief en langdurig ouderschap ging toenemen. In hoofdstuk 3 besteden we afzonderlijk aandacht aan de veranderende omgang met misschien wel het gevoeligste punt dat daarbij speelt... geld.

Daarna gaan we in hoofdstuk 4 in op de manieren waarop geprolongeerd ouderschap tot uiting komt en op de mogelijke oorzaken ervan. We bespreken zowel de 'vraag' – het toenemend beroep dat jongvolwassen kinderen op hun ouders doen – als het 'aanbod' – de behoeften van die ouders zelf.

In de hoofdstukken 5, 6 en 7 onderzoeken we de gevolgen die deze snelle veranderingen hebben voor de feitelijke omgang tussen ouders en kinderen. We gaan in op kwesties die meestentijds verborgen blijven: 'voor wat hoort wat', wederkerigheid, 'grenzen trekken', dankbaarheid. Kwesties waar veel ouders mee worstelen, maar die vaak niet of nauwelijks bespreekbaar zijn – waarom eigenlijk? We omschrijven de daarmee verbonden houding als 'slikken, zwijgen en schenken', maar de kinderen die we spraken, blijken dat vaak weer heel anders te ervaren.

Het grootouderschap betekent voor veel ouders een nieuwe ronde van hulp en bijstand, waarbij het beroep dat op hen wordt gedaan, het plezier dat ze daaraan beleven én de twijfels die het met zich kan meebrengen, misschien wel heftiger opflakkeren dan ooit. We bespreken het in hoofdstuk 8.

Hoewel, grootouderschap? In de praktijk komt het groten-deels neer op grootmoederschap. Nog steeds zijn het vooral

vrouwen die de familierelaties onderhouden, constateren we in hoofdstuk 9.

In het laatste hoofdstuk maken we de balans op. Hoe kunnen we de gesignaleerde veranderingen plaatsen in de all-over ontwikkeling van ouder-kindrelaties? Maken we een tijdelijke intensivering van die relaties mee of is er definitief iets aan het veranderen? Waardoor dan, en met welke gevolgen voor dat oude instituut dat in de jaren zestig bijna met pek en veren overdekt de woestijn in werd gestuurd... de familie?